

דפי עיון

במפרשים

"ליהודים היתה אורה" אמר רבי יהודה:
אורה - זו תורה.

וכך הוא אומר:

"כי נר מצוה ותורה אור" [מגילה ט"ז]

לזכרה של: אורה מושקוביץ ע"ה
משואות-יצחק

יו"ל ע"י מ. מושקוביץ * משואות-יצחק 79858 ד.ג.שדה-גת * טל': 08-8616173 * פקס: 08-8616174

פרשת כי תצא

א. כלי יקר .

פרק כה' פסוק יג':

וּבָזָה מִיִּשְׁבַּב הַסְּמִיכוֹת: "זָכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לָךְ עֲמֶלְק", פֶּרֶשׁ רַש"י: אִם שָׁרְתָּ בַּמִּדּוֹת וּבַמִּשְׁקִלוֹת, הוּא דוֹאֵג מִן גְּרוֹי הָאוֹיֵב, שֶׁנֶּאֱמַר: "מֵאֲזֵנֵי מֶרְמֶה תוֹעֵבֶת ה'" (משלי י"א), וּכְתִיב בַּתְּרִיב: "בָּא זְדוּן וַיִּבֹא קִלּוֹן וְאֵת צְנוּעִים חִכְמָה" (שם י"ב). וְקָשָׁה, מָה עֲנִין גְּרוֹי הָאוֹיֵב לַמִּשְׁקִלוֹת. וְעוֹד קָשָׁה, וְכִי עֲמֶלְק בָּא עֲלֵיהֶם בַּעֲבוּר שִׁשְׁבַּר בַּמִּשְׁקִלוֹת? גַּם עַל הַרְאֵיָה קָשָׁה, לְמָה קִרְאָה מֵאֲזֵנֵי מֶרְמֶה, מֵאֲזֵנֵי שָׁקֵר מִבְּעֵי לֵיה לְמִימְרָה. וּמָהוּ הַקִּלּוֹן שֶׁאָמַר? וְאֵיךְ נִקְשַׁר סוּף הַפְּסוּקִים, "וְאֵת צְנוּעִים חִכְמָה", לְתַחֲלָתוֹ? אֲלֵא וְדָאֵי שֶׁלֶּאֱבֹן הַגְּדוּלָה הִישְׁרָה קָרָא "מֵאֲזֵנֵי מֶרְמֶה", שֶׁלֶּכֶךָ הוּא שׁוֹקֵל בָּהּ כְּדֵי לְרַמְאוֹת בְּאִמּוֹר, וְהַשׁוֹקֵל בָּהּ הָרִי הוּא כְּמִסְתִּיר רַעְתּוֹ מִן הַבְּרִיּוֹת, וְעוֹשֶׂה עֵין שֶׁל מַעֲלָה כְּאֵלוֹ אֵינָה רוֹאֶה, וְכֵן מִדְּתוֹ שֶׁל הַקֶּב"ה, כְּדֶרֶךְ שֶׁנֶּאֱמַר: "תִּפְסֶה שְׂנֵאָה בַּמִּשְׁאוֹן תִּגְלֶה רַעְתּוֹ בְּקֶהֱל" (שם כ"ב). וְכֶדֶרֶךְ שֶׁאָמְרוּ בְּסוּטָה: הִיא עֲשֵׂתֶר בַּסְּתֵר, הַקֶּב"ה מַגְלֶה קְלוּנָה (סוּטֵר ט.). כֵּן אָמַר לְרַמְאִים אֵלוֹ, אַתֶּם עוֹשִׂים בַּסְּתֵר עֲשֵׂק וְגוֹל, הַקֶּב"ה שׁוֹלֵחַ הַשְׂוֹנָא אֲשֶׁר יִקַּח כָּל אֲשֶׁר לָךְ בְּגִלּוֹי, וְאֵז לְמַפְרַע יִתְגַּלֶּה קְלוּנָךְ, כִּי יִדְעוּ הַכֹּל לְמַפְרַע שְׂאֵתָה עֲשִׂיתָ בַּסְּתֵר עֲשֵׂר וְלֹא בַּמִּשְׁפָּט. זֶהוּ שֶׁאָמַר: "בָּא זְדוּן", זֶה הָאוֹיֵב שֶׁיִּבֹּא בְּזוּדוֹן וּבְגִלּוֹי, "וַיִּבֹּא" לְאוֹר "קִלּוֹן" שֶׁלָּךְ. וְזֶהוּ שֶׁמִּסִּיק בִּילְקוּט פְּרִשְׁתָּ בְּשֵׁלַח בְּשֵׁם

שנת תשס"ט

הַמְכִילָתָא: רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, "וַיִּבֹּא עֲמֶלְק", שָׁבָא בְּגִלּוֹי פְּנִיָּם. לְפִי שְׁכָל הַבִּיאוֹת שָׁבָא, לֹא בָּא אֶלָּא בַּמִּטְמוֹנוּת, אֲבָל בִּיָּאָה זֶה בָּא בְּגִלּוֹי פְּנִיָּם, עַד כָּאֵן לְשׁוֹנוֹ (מְכִילָתָא עַל הַפְּסוּקִים בְּשֵׁמוֹת י"ח). וְזֶה רְאֵיהֶּ גְּדוּלָה לְדַבְּרֵינוּ, שְׁכָל מָה שֶׁעָשׂוּ יִשְׂרָאֵל בַּמִּטְמוֹנוּת, בָּא עֲמֶלְק בְּגִלּוֹי כְּדֵי לְהִבִּיא לְאוֹר קְלוּנָם, כִּי לֹא עֲבִיד הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא דִּינָא בְּלֹא דִּינָא (בְּרִכוֹת ה:), וְכִשְׁשׁוֹלַח אֶת הָאוֹיֵב שִׁיקַח אֶת אֲשֶׁר לָךְ, וְדָאֵי הִיָּה זֶה בַּעֲבוּר שֶׁבַּסְּתֵר עֲשִׂיתָ עֲשֵׂק וְנִלוּז. וְהַעוֹשִׂים כֵּךְ סוֹבְרִים כִּי חִכְמִים הֵמָּה לְהַרְעֵ, כְּאֲשֶׁר בְּדוֹרְנוֹ חוֹשְׁבִים לְחַכֵּם אֶת כָּל מִי שֶׁהוּא חֲרִיף לְרַמּוֹת. וְהַכְּתוּב אוֹמֵר: "בָּא אַחֲדָךְ בַּמֶּרְמֶה" (בְּרַאשִׁית כ"ו, ל"ה) וְלֹא בַּחֲכָמָה, וַיִּקַּח אֶת אֲשֶׁר לָךְ. אֲמָנָם מִי שֶׁהוּא מְקַיֵּם "וְהִצַּנֵּעַ לְכַת עִם אֱלֹהֶיךָ" (מִיכָה ו"ח) וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה שָׁקֵר לְחַבְרוֹ אֶפְלוֹ בְּצַנְעָה, הוּא הַנִּקְרָא חִכֵּם, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "וְאֵת צְנוּעִים חִכְמָה", וְהוּא הַפֶּךְ הַמֵּאֲזֵנֵי מֶרְמֶה שֶׁהַזְכִּיר.

וּבְדֶרֶךְ דֶּרֶשׁ יֵשׁ לּוֹמֵר, כִּשֵּׁם שֶׁפְּרִשְׁתָּ "זָכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לָךְ עֲמֶלְק" סְמוּכָה לְפְרִשְׁתָּ מִשְׁקִלוֹת, כֵּךְ אָנוֹ עוֹשִׂים פְּרִשְׁתָּ זָכוֹר אַחַר פְּרִשְׁתָּ שְׁקִלִים הַבָּאָה לְכַפְרָה עַל עוֹן הַעֲגָל שֶׁנַּעֲשָׂה מִשְׁקִלֵי זָהָב עַל יְדֵי שֶׁהָיוּ לְהוֹטִים אַחַר הַמָּמוֹן בִּיּוֹתֵר, כַּמְבָּאָר לְמַעֲלָה פְּרִשְׁתָּ כִּי תִשָּׂא (שְׁמוֹת ל"ג), וְכָל הַלְהוֹט אַחֲרָיו מִשְׁקֵר גַּם בַּמִּשְׁקִלוֹת. וּבְעוֹן זֶה בָּא הַמֵּן עַל יִשְׂרָאֵל מִזְרַע עֲמֶלְק בְּשִׁקְלֵי כֶּסֶף, וּמִרְדְּכֵי צִנְהָ שֶׁלֹּא יִשְׁלַחוּ יְדֵיהֶם בַּבַּיִת לְנִקְוֹן זֶה, וְאֵין פֶּאֶן מְקוּמוֹ לְהַאֲרִיךְ בּוֹ.

אלות

1. מתחילת הקטע מצלח כרסננו מספר אלות, התוכל למנותן ולהסבירן?
2. מה הם "מאלני מרמה" לדעתו ומהו "הקלון"?
3. מתי בא צלחק ב"מטמוניות" ומתי ב"צליו" ומה?
4. התוכל להסביר את המושג: "לא צביד הקב"ה דינא בלא דינא" ואיך זה שייך לכאן?
5. מה "חושבים בדורנו"?
6. איך הוא מסביר: "ואת הצנועים - חכמה"?
7. איך הדרש קושר את פרשת "זכור" אחרי "שקלים"?
8. כרסננו מרחיק וקושר את המן ומרדכי לנאשאינו, איך?

* * *

ב. רש"ר הירש.

פרק בא' פסוק יז':

(יז) כי וגו' יכיר. בצד החובה הזאת נתנה התורה לאב גם את הזכות ואת הנאמנות לומר איזה מבניו הוא הבכור: "יכיר" — יכירנו לאחרים; נאמן אדם לומר זה בני בכור (יבמות מז ע"א). כמו כן לשון "יכיר" ממעט את המקרה שהבן נולד אחרי מות אביו, כגון במקרה של לידת תאומים או של שתי נשים שילדו אחרי מות האיש; מי שנולד ראשון איננו נוטל פי שנים, שהרי אביו לא היה יכול "להכיר" אותו — "בכור שנולד לאחר מיתת אביו אינו נוטל פי שנים; מאי טעמא? יכיר אמר רחמנא, והא ליתא" (בבא בתרא קמב ע"ב).

פי שנים: הוא נוטל את החלק שהיה ראוי להינתן לשני בנים.

בכל אשר ימצא לו — ראה פי' פסוק טו.

כי הוא ראשית אנו (ראה פי' בראשית לה, יח; מט, ג). הוא הבן הראשון שהאב חש בו שהוא אב. כדרך שהאדם הוא בחיר כל יצורי עולם, כן הנעלה שבין כל הקניינים הוא יוצא חלציו של אדם, שהרי הוא יצור אנושי שהאיש זכאי לראות אותו כ"שלו" במשמעות האצילה ביותר של מלה זו. אותה תחושת הרוממות ממלאת את לב האב בפעם הראשונה כאשר נולד לו הראשון מבין צאצאיו, ואם יילוד זה עתיד להמשיך את חיי אביו גם מבחינה אזרחית, ו"ראשית אנו" של האיש הוא בן, הרי לו משפט הבכורה: אין לשלול מן הבן הזה את זכות הממון של הבכורה.

"בכור לנחלה" הנידון כאן איננו זהה עם "בכור לכהן" שקדושתו נתבארה בשמות פרק יג ומצות פרינו ניתנה בבמדבר ג, מ ואילך. הבן הוא בכור לכהן אם הוא "פטר רחם", והוא בכור לנחלה אם הוא "ראשית אנו". בכור לכהן הוא בן שהאשה נעשתה בו לאם בפעם הראשונה, ואילו בכור לנחלה הוא בן שהאיש נעשה בו לאב בפעם הראשונה. נוסף על כך מעמד האם איננו תלוי בלידת ולד חי ובן-קיימא, ואילו מעמד האב חל רק על ידי לידת ולד חי ובן-קיימא. דבר זה נלמד מלשון "פטר רחם" ו"ראשית

אנו". האב רואה את "אנו" רק בילד חי ובן-קיימא, דבר זה נבחן בתחושת האובדן אם ימות הילד אחרי לידתו: "מי שלכו דווה עליו" (בבא בתרא קיא ע"ב; וראה פי' בראשית לה, יח על ההוראה הכפולה של "און"). בן אחד יכול להיות בכור משתי הבחינות האלה: אם איש שלא היו לו ילדים נשא אשה שלא ילדה. אולם אם האיש היו לו ילדים או האשה כבר ילדה, הרי במקרה הראשון הבן הוא רק בכור לכהן ובמקרה השני הוא רק בכור לנחלה. כמו כן הבא אחר נפלים הוא רק בכור לנחלה ואיננו בכור לכהן; הוא "ראשית אנו", אך איננו "פטר רחם" (ראה בכורות מו ע"א).

לו משפט הבכורה. במסכת בבא בתרא (שם) למדו מכאן הלכה: הבכור נוטל פי שנים בנכסי האב ואינו נוטל פי שנים בנכסי האם. דברים אלה אינם אמורים רק בבכור לאחד משני ההורים, כגון במקרה של בחור שנשא אלמנה או אלמן שנשא בתולה; אלא כן הוא הדין גם בבכור לאביו ולאמו במקרה של בחור שנשא בתולה; גם זה נוטל חלק בכורה רק בנחלת האב ולא בנחלת האם, שהרי נאמר "לו משפט הבכורה" — משפט הבכורה לאיש ולא משפט הבכורה לאשה". דרשה זו נדרשת, אף על פי שאין ספק ש"לו" האמור כאן מתייחס לבן, שהרי כבר נרמז לעיל: "אשר ימצא לו — ולא לה", וכן "ראשית אנו" — ולא אנה", ולמדנו מכאן הלכה: גם הנחלה וגם המנחיל שמשפט הבכורה נאמר בהם — שניהם מוגבלים לאב. אף על פי כן חזר הכתוב ואמר: "לו משפט הבכורה", וחזרה זו באה ללמדנו דרך כלל שמשפט הבכורה ניתן רק "לו", רק לבכור מן האב שנוכר לעיל ורק בנחלת האב, ומכאן, שגם בכור לאב ולאם נוטל חלק בכורה רק בנחלת האב (ראה לחם משנה לרמב"ם הל' נחלות פ"ב הל' ח).

אלות

1. איך מתפרש: "יכיר" ואיזה השלכה מצויה בו לכך?
2. מה חידושו ב: "כי שני"?
3. מה הסברו ל"ראשית אנו"?
4. התוכל להסביר את ההקדל בין "בכור לכהן" לבין "בכור לנחלה" עם כל המסקנות המצויות?
5. כרסננו מסביר בהרחבה את הדין של בכור מן האב הנוטל רק בכורה בנחלת האב, התוכל לפרט ולהסביר?

ג. ספורנו עם פירוש הרב י. קופרמן .

פרק כה' פסוק י"ט: (יט) תמחה את-זכר עמלק. "משור וְעַד-שָׁה מְגַמֵּל וְעַד-חֲמוֹר"²¹ (שמואל-א טו, ג), כְּמוֹ שְׁעִנְיָה לְשֹׂאוֹל, וְזֶה²² כְּדִי לְהַנְקֵם²³ מֵעַמְלֵק, עַל שֶׁהֵעִז פָּנָיו בְּאֵל יתעלה. כְּמִקְנָאִים לְכַבּוֹדוֹ²⁴.

יט

21. רד"ק ד"ה ועד חמור: כי אם יחיו מהם שור או חמור, יאמרו 'זה היה בשלל עמלק', והרי לא נמחה זכר עמלק, והכתוב אומר "תמחה את זכר עמלק" (עכ"ל). רבינו לא הביא את הרישא של הפסוק "מאיש ועד אשה", כי על אנשים אין אומרים "זכר עמלק", כי הם עמלק ממש. הרי שרבינו בעקבות הרד"ק רואה בפסוק בשמואל בציווי לשאול את פירוש פסוקנו כאן במצות מחית עמלק. 22. עתה מבאר רבינו מדוע באמת היתה מצוה כזאת להשמיד גם את הזכר של עמלק, דבר שלא מצינו אפילו במצות השמדת שבעת העמים בארץ כנען. 23. בסוגית מלחמת מדין (במדבר לא) חידש לנו רבינו את מושג מלחמת נקמה (לעומת מלחמת מצוה ומלחמת רשות), כאמרו 'וזה לנקמה שלא ישאר במדין בן ונכד' (פסוק יז), ואח"כ 'מפני שהיתה המלחמה מלחמת נקמה על מה שנעשה נגד כולם'. הרי שדין מלחמת נקמה שונה אף מדין מלחמת מצוה (שבעת העמים) בזה 'שלא ישאר'. 24. לולא דמיסתפינא אמינא בזה דבר חדש, והוא שרבינו מבחין בין שני סוגי מלחמת נקמה, האחת 'על מה שנעשה נגד כולם', כלומר נגד כלל ישראל, והשניה כאשר 'מקנאים לכבודו' יתברך. מלחמת נקמה על מה שנעשה לישראל מחייבת שלא ישאר 'בן ונכד', ואילו מלחמת נקמה לכבודו יתברך מחייבת שלא ישאר "זכר" לאומה, וזה כולל לא רק "מאיש ועד אשה", אלא גם "משור ועד חמור". כך נראה לבאר את שיטת רבינו.

אלות

1. לכאורה מה קושי מוצא ברשננו בתחילת הכתוב ואיך קושי זה הופך לדעתו לצנין רציוני?
2. כמה ולמה צמחק חמור משמעת הצמחים?
3. איך ניתן לאבד זכר צ"י השמדה פיזית?
4. ברשננו רואה שני סוגי נקמה כאן, התוכף להסמירו ולנמקו רציונית?
5. איך זה צונה על אלתו הצקרונית בתחילת הקטע?

* * *